

Autobiografia i ciència: la vida de la ciència i la ciència de la vida

PATRICIA ALBEROLA
Universitat d'Alacant

Introducció

Actualment, qualsevol tipus d'informació, i especialment en l'àmbit científic, comporta un grau ben alt de complexitat. Després de superar aquella etapa històrica en què la major part de la informació científica tenia validesa temporal, el fenomen de l'obsolescència dels coneixements apareix associat al caràcter exponencial del creixement informatiu.

De tots és conegut que els diferents gèneres a partir dels quals es difon la informació científica (articles, articles de revisió, monografies, tesines, tesis, etc.) són textos amb una estructura perfectament fixada que s'articula a partir de les tipologies explicativa i argumentativa. Textos asèptics amb funcions comunicatives clarament definides: presentar conceptes o fenòmens que poden ser entesos, i persuadir, per extensió convèncer el receptor a través de l'argumentació crítica, de la validesa d'aquests. En aquest sentit, podem parlar d'informació científica com a discurs adreçat a especialistes i, per tant, allunyat d'un públic ampli i de canals de difusió com ara la literatura.

No obstant això, podem observar que, més enllà de la producció discursiva que és conseqüència directa de l'activitat professional, els homes i les dones de ciència sovint opten per fer balanç de la seua existència i s'endinsen en la reconstrucció literària de la seua història a través d'un gènere com l'autobiografia que els permet d'una banda globalitzar la seua trajectòria personal i professional i, d'una altra, arribar a un públic més ampli. Pensem per exemple en Charles Darwin (1809-1882),¹ en Bertrand Russell (1872-1970) o en Rita Levi (Torí 1909).

L'anàlisi de la literatura autobiogràfica i l'intent de sistematitzar una teoria crítica satisfactòria ha estat un dels eixos de reflexió més interessants del segle xx. Aquest interès s'ha plasmat en diferents estudis que, des de la crítica literària, s'han esforçat per elaborar un sistema epistemològic que permetera abordar l'autobiografia sense haver d'acudir per a definir els seus límits a altres ciències socials com ara la història, l'antropologia, la sociologia o la psicologia.² Tot i que aquest vessant ens interessa enormement, en aquest article intentarem —més enllà de la crítica literària— explicar quins altres factors intervenen en l'elaboració i en la recepció d'un text autobiogràfic i en concret d'un text autobiogràfic escrit per un científic.

¹ L'any 1892 Francis Darwin publica una selecció de l'autobiografia del seu pare en la qual omet «gran quantitat de cartes de les més purament científiques». D'aquesta selecció podeu trobar la traducció al castellà, *Autobiografía* (Darwin, 1977). Vegeu, a més (Darwin, 1887).

² En aquest sentit l'intent més ambiciós per bastir un sistema global és el de Philippe Lejeune.

Intentarem aproximar-nos globalment a les motivacions que impulsen aquest col·lectiu a reconstruir-se i a projectar-se socialment a través d'un discurs que *a priori* no li és propi, i com algunes de les característiques d'aquests dos tipus d'escriptura que en principi poden semblar tan llunyanes tenen punts de contacte força significatius.

Discurs autobiogràfic i discurs científic: l'eix de la referencialitat

Segons Lejeune (1975b), l'autobiografia clàssica és a grans trets un gènere que, des del punt de vista formal, és una narració en prosa; pel que fa a la temàtica, se centra en el relat que una persona real fa de la seua existència i, en particular, de la seua trajectòria personal individual; quant a l'autor, ha de coincidir amb el narrador, i açò en l'estructura textual de la narració es tradueix en la coincidència entre narrador i personatge principal.

L'autobiografia, per tant, combina les relacions entre tres categories complexes, com ara món, subjecte i text. Aquestes relacions a tres bandes es poden resumir de forma significativa en la doble articulació que es deriva de l'ús de la primera persona (eix referencial i enunciat). L'autor d'una autobiografia no és una persona gramatical, és un subjecte real que escriu i que publica: és el punt de confluència entre l'extratextualitat i el discurs, i en la mesura que l'explicita estableix una relació contractual amb el lector que Lejeune denomina *pacte autobiogràfic*.

El concepte de referencialitat es troba íntimament relacionat, d'una banda, amb les funcions referencial i metalingüística establertes per Roman Jakobson (1978) i, d'una altra, amb la dicotomia *histoire/discours (relat/discurs)* que Benveniste (1975) concreta de la manera següent: el relat és *grosso modo* el discurs que no té indicacions sobre la seua enunciació, o en té molt poques, mentre que el *discurs* pròpiament dit fa referències contínues a l'enunciació.

És obvi que en l'autobiografia, com en qualsevol altre enunciat lingüístic, actuen les funcions referencial i metalingüística, però, no és menys cert que, com a conseqüència de la diversitat de finalitats que poden perseguir els autobiògrafs, ambdues no actuen sempre en el mateix nivell. És a dir, segons s'orienta la intencionalitat de l'autobiògraf cap a la simple reconstrucció del fet històric o cap a la introspecció ontològica a través de l'escriptura, allò que es comunica revertirà en una existència passada, això és sobre una realitat externa al text, o sobre una existència present, paradoxalment en moviment constant, a la recerca de la seua raó de ser, és a dir sobre una realitat interna al text, conseqüència del procés d'escriptura.

A partir de la matisació anterior, i si recorrem a la dicotomia de Benveniste, trobem que una autobiografia *stricto sensu* —autobiografia clàssica— és un *text referencial* com ho és un tractat d'història o de ciència, perquè significa una realitat exterior al text, susceptible, a més, de ser verificada. En aquest sentit, la referencialitat seria la primera intersecció clara entre discurs científic i autobiografia.

De la mateixa manera que un article científic té com a finalitat bàsica comunicar els resultats d'un procés de recerca com un tot acabat perfectament estructurat i no com a part d'un treball més ampli, l'autobiografia parteix d'aquest pressupòsit aplicat a l'exposició d'una vida. Per exemple, Rita Levi, premi Nobel de medicina l'any 1986 pels seus estudis sobre el factor de creixement del sistema nerviós, considera que la seua autobiografia (Levi,

1988), és un informe final que intenta desglossar vida i activitat investigadora, una mena d'article de revisió en el qual es fa un detallat estat de la qüestió que no és altra cosa que una anàlisi sobre ella mateixa que la porta a unes conclusions concretes que la reafirmen com a *jo científic* i com a *jo individual*: Rita Levi com a referent imprescindible dins la neurobiologia, però també com la nena que evoca les tardors a Torí, recorda les dificultats de comunicació amb el pare o recupera l'angoixa davant les lleis antisemites de Mussolini.

Ciència i vida: el temps i els fets

Com a lectors podem dir que el valor d'una autobiografia descansa en la fusió encertada entre el context històric i l'individual, és a dir, en la combinació textual de la personalitat de l'autobiògraf dins la successió d'esdeveniments del relat. Quan algú vol contar la seua història, ha de copsar que el present —el seu present, amb tota la càrrega d'experiències anteriors— és diferent al temps immediatament anterior i a l'esdevenidor. Ha de ser conscient que allò que fa és singular davant el que altres han fet o faran i, per tant, ha d'assumir que fixar la seua trajectòria vital és interessant i útil.

L'estudi de les relacions entre subjecte i text implica determinar en quina mesura un text representa un subjecte, i si aquesta representació es pot entendre en termes absoluts: cal esbrinar de quina manera aquests fets s'elaboren en el present de l'escriptura. En aquest sentit, sinceritat i veritat (que associem directament als enunciats en primera persona) no poden ser considerades categories absolutes implícites i intrínseques als textos autobiogràfics. La memòria no es un magnetòfon que enregistra, emmagatzema i reproduïx fidelment els records, sinó que s'entén com un mecanisme que els transforma i reelabora segons li convé al subjecte.

És evident que, de la mateixa manera que reconstruir el passat tal com va ser és impossible, l'autobiografia no pot reelaborar el passat de manera objectiva. És a dir, un subjecte que decideix explicar la seua vida no sols explica una experiència sinó que a més n'és conscient, i aquesta consciència el porta a matisar cadascun dels fets clau que conta i reproduir-los a la seua conveniència embolcallats en la sinceritat que a priori el lector dedueix del *jo*.

En oposició a la història que vol ser memòria de la humanitat o, si concretem una mica, memòria d'una col·lectivitat, l'autobiografia vol ser la memòria d'un mateix, deixar constància del *jo* més enllà del seu present i del present dels altres. A partir d'aquesta idea, entra en joc un altre dels factors que formen part de la complexitat del gènere autobiogràfic: el temps i la relació que estableix amb el subjecte a partir del text.

Si l'autobiografia es constitueix com un programa de reconstrucció d'una vida, aquesta reconstrucció s'ha d'articular temporalment. Recuperar el passat —el temps perdut a la manera proustiana—, i fixar-lo és un dels objectius bàsics del gènere autobiogràfic. Aquest objectiu bàsic provoca que l'autobiografia es transforme també en un mitjà de coneixement del *jo*, perquè el seu propòsit fonamental combina la reconstrucció i la interpretació d'una vida des de pressupòsits totalitzadors. Limitar-se a l'anàlisi del present donaria com a resultat un fragment del *jo*. Si algú decideix contar la seua història, ha de fer un recorregut que li permet examinar què és —o qui és— a través de l'anàlisi d'allò que va ser —o d'aquell qui va ser. La memòria és la facultat que li permet fer aquest salt cap endarrere i actualitzar-lo en el present.

La memòria esdevé un element actiu que dona forma als records, els salva de l'oblit i els transforma en un present etern. D'alguna manera els projecta cap a un futur alié. L'autobiògraf evocarà les coses, els fets i les accions no com van passar, sinó com l'autor imagina que van passar. El salt cap endarrere és en certa manera un salt vers el buit, una mena de *puenting* mental que implica, necessàriament, que el jo haja d'imaginar, perquè el subjecte que recupera el passat des del present ja no és aquell que actuava o vivia el temps que pretén reconstruir. Podem dir que si la memòria és el mecanisme que recupera els records, la imaginació és el sedàs que els elabora en el moment de l'escriptura.

En el moment en què la imaginació fa acte de presència, l'autobiografia perd objectivitat i l'autor perd autoritat: ja no és un testimoni fidel d'uns fets o d'una experiència, sinó un subjecte a la recerca d'una identitat. En la recerca d'aqueixa identitat subjau un desig, explícit o no, de justificació personal, d'autocomunicació, que condicionarà els referents que arriben al lector.

Per a explicar aquesta necessitat d'autocomunicació implícita en l'autobiografia, és molt adient la imatge lacaniana de l'espill. D'alguna manera una autobiografia significa jugar a emmirallar-se, una il·lusió òptica. Pot començar amb la selecció d'un esdeveniment, que pren importància perquè l'autor el tria, no necessàriament perquè fóra rellevant en el passat. Com que la memòria actua com a element actiu, junt amb la selecció de determinats fets conviuran els obllits i els retocs, la parcialitat interessada. La memòria amb la col·laboració indispensable de la imaginació maquilla el passat, el restaura i, més que oblidar, obvia tota interferència amb els fets que vol recuperar.

Més enllà de la parcialitat interessada de l'autor, aquesta operació de maquillatge té una justificació intrínseca. No hem de perdre de vista que una autobiografia és una obra d'art. Per això, no pot ser un diari de campanya, ni una mena de cronologia sintètica com les que inclouen alguns llibres de text, sinó l'aportació que un autor fa de si mateix. La veritat dels fets se subordina a la veritat de l'autor, i s'articula a través de la recerca del sentit de la seua vida. Trobar un sentit a l'existència no és sinònim de fer recapitulació, sinó l'intent, i a vegades el drama, d'una persona que s'esforça a retratar-se. Sovint la clau de l'autobiografia és sinònim d'autocreació. *Fer i en fer, fer-se*: la cita de Lequier adquireix ací un significat ple.

El binomi ciència i vida: *topoi*

Sistematitzar les peces temàtiques que componen una autobiografia és, *a priori*, més senzill que l'anàlisi dels seus recursos formals. La lectura d'un conjunt més o menys ampli d'obres autobiogràfiques manifesta una sèrie de coincidències de contingut explícites que no passen desapercebudes als consumidors de la literatura del jo.

Aquest fet fàcilment constatable ha fet que part de la crítica formalista, procliu a considerar l'enunciació com un factor que sempre s'imposa a l'enunciat, considere el text autobiogràfic com una mena de producte mecànic construït a partir d'una sèrie de temes comdemnats a repetir-se sense aportar cap tipus d'originalitat.

En aquest sentit, un dels crítics més taxatius és Bruno Vercier quan assenyala que qualsevol autobiografia comporta un programa complet de figures imposades que constitueixen una veritable retòrica de formes textuais. En aquest sentit, hi ha una sèrie de

coincidències que es produeixen en totes les autobiografies, i que ens permeten parlar d'una mena de *topoi* reiteratius que resumirien l'esquelet d'una obra autobiogràfica. Silvia Molloy, per la seua banda, ha proposat el terme *autobiografema* per a referir-se a aquest tipus d'unitat narrativa bàsica del gènere.

Si resumim l'article de Vercier (1975), veiem que les idees a partir de les quals treballa es condensen en la definició de la infantesa. A l'hora de reconstruir-se a través de l'escriptura, qualsevol autor tendeix a traslladar la memòria fins als orígens. Alguns, fins i tot, fan un repàs exhaustiu de la genealogia (o la releguen voluntàriament). La infantesa, que sovint apareix idealitzada, sol ser el principi de tot i les figures imposades que Vercier descriu i classifica bàsicament se centren i formen part d'aquest període de la vida dels autors.

El crític francès sistematitza aquestes peces fixes de l'autobiografia en una llista que abraçaria els moments següents:

1. Vaig nàixer...
2. Mon pare i ma mare
3. La casa
4. La resta de la família
5. El primer record
6. El llenguatge
7. El món exterior
8. Els animals
9. La mort
10. Els llibres
11. La vocació
12. L'escola
13. El despertar sexual
14. El final de la infància

La pregunta més punyent que suscita l'afirmació de Vercier, que compara la presència d'aquestes figures amb les imposicions de la gimnàstica o el patinatge artístic, és on resideix la llibertat de l'escriptor. És a dir, si considerem que hi ha una sèrie de fórmules que s'imposen a la construcció autobiogràfica, el jo que decideix abordar la seua història senzillament es limita a seguir l'esquema? L'única llicència que es pot permetre potser siga ordenar d'una manera o una altra els episodis? En aquest sentit, Francisco Hernández Rodríguez (1993: 126) es mostra refractari a acceptar la idea de la imposició funcional de les figures vercinianes, atesa la complexa xarxa d'imbricacions de les quals parteix qualsevol projecte autobiogràfic que hem tingut temps d'esbossar en els apartats anteriors d'aquest article.

Segons Anna Caballé, la majoria d'aquests elements reenvien al model biogràfic, que és el punt de referència essencial de qualsevol autobiografia, tot i les diferències quant a la construcció del discurs: el biogràfic des de fora i l'autobiogràfic des de dins a partir de la pròpia memòria com a element que elabora la consciència de si mateix. A més canviaran en funció del context en què es produeix cada fet autobiogràfic concret. L'autora esmentada (Caballé, 1995: 98), reprén l'aspecte dels qüestionaris previs i assenjala:

Sin duda el cuestionario de nuestro tiempo reflejaría una mayor permeabilidad de lo íntimo en el mundo de la apariencia y los convencionalismos, así como una pérdida de la ingenuidad al hablar de uno mismo: la vanidad, cuya exigencia sigue siendo implacable con el ser humano, requiere, ahora, de estrategias menos evidentes para ser tolerable.

Tot i les reticències, pensem que la guia de Vercier és un bon punt de partida per a analitzar de quina manera un autobiògraf recupera el passat i articula temàticament el món recuperat. Seguir l'esquema vercinia ens permet sistematitzar, aïllar les peces, per a com a lectors tornar-les a ajuntar i aconseguir la nostra visió del subjecte autobiògraf. No oblidem que una autobiografia és, sobretot, una figura de lectura, on el procés de descodificació que porta a terme el lector és imprescindible per a la constatació del gènere.

Les figures imposades sistematitzades per Vercier apareixen quasi fil per randa en les autobiografies de científics que usem com a base en la nostra aproximació. A més, crida l'atenció que, a més de marcar el fil cronològic del relat a partir de la realitat externa, funcionen acotant parts que durant la lectura ens recorden l'esquema que sol repetir-se amb petites variacions al llarg de qualsevol gènere estrictament científic. En aquest sentit el repàs de la infantesa i dels autobiografemes adjacents —com ara la família o els primers records— equivaldria a la introducció necessària a qualsevol recerca, al plantejament de la hipòtesi de treball; la introspecció en la formació i els èxits i fracassos que es deriven de l'aprenentatge equivaldria a l'apartat de material i mètodes, la maduresa ocuparia el centre de la discussió que progressivament deriva a les conclusions.

Com a element previ, quasi totes les autobiografies inclouen un pròleg que representaria clarament la part preliminar, una mena d'*abstract* que anticipa al lector què trobarà en les pàgines següents. En el cas de Rita Levi aquesta mena de dependència d'estructura es manifesta fins i tot en els títols sota els que agrupa parts i capítols, on registre literari i registre científic s'intercanvien i es fusionen reinventant-se pas a pas. Així, una època tan evocadora com la infantesa es denominarà globalment «Herència i ambient» i el record del pare i de la mare quedarà recollit en un epígraf com «El pes de dos cromosomes x en el medi victorià», que fon ciència i memòria en una metàfora que solament pot entendre's dins del conjunt de la trajectòria de l'autora.

Perquè dins de la progressió de temes que apareixen en l'autobiografia d'un científic la trajectòria professional és bàsica. Cada avanç en el camp d'estudi, la preparació, el seguiment i els resultats de cada procés de recerca són peces claus en la seua estructura profunda. Fins i tot, la vida personal queda subordinada a la vida de la ciència, a les repercussions que una conquesta intel·lectual o una altra tenen en la societat.

Amb la llibertat absoluta que a priori se li reconeix al gènere autobiogràfic, el científic apropa al lector la tasca de tota una vida, perquè quede constància de com, quan i per què es va fer. Sovint, l'anècdota personal és solament un respir per a insistir en temes que ultrapassen la simple existència i la ciència es converteix en la protagonista del relat que esdevé més que narració exposició i argumentació de fets comprovables no ja en la biografia de l'autobiògraf sinó en la seua bibliografia.

D'aquesta manera recursos propis dels articles o de les tesis passen a formar part de l'estructura narrativa literària: notes a peu de pàgina, citacions d'altres autors,

contrargumentacions, nominalització contínua, argumentació i contraargumentació. En el cas de Darwin aquests elements es troben reforçats per la publicació de la correspondència científica o la constatació detallada de la composició de *L'origen de les espècies*.

Conclusions

D'aquesta breu incursió en la intersecció que s'estableix entre discurs científic i autobiogràfic a partir d'algunes lectures centrades en autobiografies d'homes i dones de ciència podem concloure que dos discursos a priori distants assoleixen punts de contacte formals i funcionals força significatius.

Pel que fa a la focalització del discurs en l'ús de la primera persona i les relacions que s'estableixen entre enunciat i eix referencial, converteixen a l'autobiografia clàssica i als gèneres científics en textos clarament condicionats per les funcions referencial i metalingüística.

Aquesta utilització de la primera persona, la persona gramatical associada indissolublement a l'experiència, implica entre altres coses que entre autor i lector s'estableixi una relació contractual que comporta que la narració de l'experiència vital del jo siga descodificada com a veritable i contrastable amb la realitat immediata pel receptor, que té dret a qüestionar o relativitzar fets i esdeveniments que li són oferts com a certs. A més, en el cas que ens ocupa, aquestes comprovacions ultrapassen el fet vital i discorren paral·leles al fet professional: són comprovables en la biografia i en la bibliografia de l'autor.

Sembla que en el cas d'aquests autobiògrafs la dissociació entre vida i obra és inviable, perquè són conscients que formen part d'un paradigma global al qual volen accedir, això sí, amb veu pròpia i determinada. Són conscients que formen part de la història i de la història de la ciència, però la volen contar també tal com la visqueren i, per què no, tal com la senten, sense intermediaris. Des de la perspectiva de l'autobiografia la ciència esdevé història d'una vida i la vida es transforma en història de la ciència sense solució de continuïtat.

BIBLIOGRAFIA

- BENVENISTE, E. (1975): *Problèmes de linguistique générale*, París, Gallimard.
- CABALLÉ, A. (1995): *Narcisos de tinta. Ensayos sobre la literatura autobiogràfica en lengua castellana (siglos XIX y XX)*, Madrid, Megazul.
- DARWIN, CH. (1887): *Life and Letters of Charles Darwin*, Londres, Francis Darwin.
- (1977): *Autobiografía*, Madrid, Alianza.
- HERNÁNDEZ RODRÍGUEZ, F. (1993): *Y ese hombre será yo (La autobiografía de la literatura francesa)*, Múrcia, Universidad de Murcia.
- JAKOBSON, R. (1978): *Essais de linguistique générale*, París, Minuit.
- LEJEUNE, PH. (1971): *L'Autobiographie en France*, París, A. Colin.
- (1974): *Exercices d'ambiguïté, lectures de 'Si le grain ne meurt'*, París, Lettres Modernes.
- (1975a): *Lire Leiris, autobiographie et langage*, París, Klincksieck.
- (1975b): *Le pacte autobiographique*, París, Seuil.

- (1980): *Je est un autre, l'autobiographie de la littérature aux médias*, París, Seuil.
- (1986): *Moi aussi*, París, Seuil.
- LEVI, R. (1988): *In Praise of Imperfection*, Nova York, Basic Books. (trad. esp., *Elogio de la imperfección*, Barcelona, Ediciones B, 1999).
- MOLLOY, S. (1985): «At Face Value», *Dispositio*, vi.
- RUSSELL, B. (1968-1971): *Autobiografía*, Madrid, Aguilar.
- VERCIER, B. (1975): «Le mythe du premier souvenir: Pierre Loti; Michel Loris», *Revue d'Histoire Littéraire de la France* (novembre-deseembre), 1029-1040.